

ПРЕДГОВОР

Општа библиографија је основа сваке националне културе. Она је својеврсно огледало укупних стваралачких напора и духовног напретка израженог штампаном речи, али уједно и незаменљив извор информација и sazнања из свих области људске делатности. Самим тим она у својој бити није искључиво документација која збира сведочанства о свему што је прошло, него је и живи инструмент будућег развика.

У том смислу је писао Стојан Новаковић још 1869. године у предговору своме делу *Српски библиографија за повију књижевност 1741–1867*: ... „У нашем вијеку цифара и жељезне законитости добро израчунатих математичких формула, статистичке цифре главни су темељи готово сваком научном раду. С тога се и у књижевности¹⁾ нашаа њезина статистика злијех и добријех дјела у разне периоде живота, статистика рађања и умирања, врлине и пријеступа, те је и она стекла свој пошис душа, те и у њој бројеви и мјерење масе писанога и писалаца, публике и потребе њене дају оне исте дивне резултате које видимо у историји осталих грана људскога живота. Ова статистика књижевна јесте добро уређена библиографија, у којој ваља да нађемо одговора, на сва споменута питања“.

Saznaње о нужности израде националних библиографија јавља се као једна од компонената пробуђене националне свести, често и пре формирања националних држава. Њихова појава представља битан аргумент за афирмацију националних култура и један од доказа способности и права на самосталну егзистенцију. Током времена њихова функција постаје све сложенија, а питања на која опште библиографије треба да дају одговоре све бројнија. Зависно од тога да ли обрађује савремену књижну производњу или књижну производњу одређеног временског периода у прошлости, општа национална библиографија може да буде текућа или ретроспективна. Већина европских народа добија своју текућу библиографију у 19. веку (Француска и Немачка у 18.). И српска текућа библиографија има своје зачетке у 19. веку. Највреднији су покушаји Буре Данчића (за 1856–1858. г.), Стојана Новаковића (за 1868–1876. г.), Драгутина Посниковића (за 1877–1878, 1883–1884. г.) и Данила Живаљевића (за 1893. г.). Интересантно је да су сви они поред српских обухватили и хрватске књиге. На жалост, континуитет није одржан, тако да њихове библиографије представљају усамљена острва у белом пољу српске библиографије које се простире готово све до 1933. године, за коју је Српска краљевска академија наука 1935. издала *Југословенски библиографски годишњак* израђен у Народној библиотеци у Београду. Савез књижарских организација у Краљевини Југославији објавио је Југословенску библиографију за 1934. и 1935. годину. Назад, опет је Народна библиотека у својој публикацији *Гласник Народне библиотеке* за 1940. годину (бр. 172–9/10) почела да издаје *Годишњу библиографију књиги и периодика штампаних у Југославији у 1940. години*, да би је у томе прекинуо други светски рат.

¹⁾ Под појмом „књижевност“ Новаковић подразумева целокупну књижну продукцију.

Подаци о текућим библиографијама (без улагања у оцену критеријума по којима су рађене, потпуности и методологије), потребни су због разматрања проблема израде ретроспективне библиографије из више разлога. Најважнији су:

а) утврђивање чињеничног стања наше опште библиографије, као и обима празнина које у њој постоје;

б) колико текућа библиографија може да користи као грађа за ретроспективну библиографију и да ли може да допринесе решавању неких теоријских питања као што је, на пример, избор критеријума за одређивање опсега ретроспективне библиографије.

Уопштене одговоре можемо одмах извести. За период 1868-1944, дакле за 77 година, имамо текуће библиографије за 18 година и то не у континуитету већ са већим или мањим временским прекидима, од којих је највећи између 1893. и 1933. године – пуних 40 година. Библиографски је сасвим непокривено 59 година. Библиографије рађене у 19. веку, с обзиром на историјске услове – државне границе Србије и чињеницу да већи део српскога народа живи тада још увек на територијама Аустро-Угарске и Турске, да пропис о обавезном примерку може да функционисао само у оквирима ондашњих граница Србије и да су као основни извори коришћени фондови само двеју библиотека (Народне библиотеке и Библиотеке Српског ученог друштва, касније Српске краљевске академије наука), јасно је да су те библиографије трпеле од непотпуности. Значајан њихов део чине подаци преузети из штампаних извора или добијени од сарадника са стране. Отуда и у погледу прецизности нису сасвим поуздане. Основни критеријум за одређивање њиховог опсега био је језик односно писмо.

Текуће библиографије у првој половини 20 века, иако их је много мање – свега за четири године – рађене су по територијалном критеријуму за целу Југославију. Рађене су на основу обавезног примерка, који и тада није идеално пристизао те стога и оне имају прилично празнина, али су зато поузданије у погледу тачности података.

На основу изложеног може се закључити да се грађа садржана у свим поменутих библиографијама користи само индикативно и да је основни критеријум за одређивање опсега у 19. веку био језик, а у 20. веку – територија (Југославија), што је било сасвим у складу са измењеним историјским условима.

Опште националне ретроспективне библиографије јављају се раније. Њихове зачетке налазимо још у 16. веку, а врхунац, у европским размерама, достиже опет у 19. веку, захваљујући управо борби за национално ослобођење поробљених народа. Права сврха ових библиографија је да покрију читав период од прве штампане књиге до појаве текућих библиографија. Иако, на први поглед, имају много заједничког, проблематика израде ових библиографија је неупоредиво сложенија. Док се текућа библиографија, по правилу, ради на основу обавезног примерка (у многим земљама се време појаве текуће библиографије покљала са временом у коме се доноси закон о обавезном примерку), који аутоматски пристиже у националну библиотеку или установу која је преузела задатак израде ове библиографије, тако да се проблем истраживања грађе, а самим тим и опсега библиографије, готово и не поставља, докле израда ретроспективне библиографије претпоставља дуготрајна и муко-трпа истраживања грађе, затим нимало једноставнија истраживања у циљу решавања неназначених библиографских елемената (аутора, места и године издања, издавача и сл.). Такође је много једноставнија проблематика израде ретроспективних библиографија за периоде у којима су излазиле текуће библиографије. Она се своди углавном на сажимање постојеће грађе, са евентуалним допунама, можда изме-

нама у распореду и изради регистара. Позната је чињеница да се израдом текућих библиографија баве или посебне установе, које се због тога оснивају, или их обављају посебне службе у већ постојећим установама, углавном националним библиотекама, док су се израдом ретроспективних библиографија бавили најчешће појединци. Тек у новије време и овај задатак прихватају установе, опет по правилу националне библиотеке. Оваква пракса није случајна. Поред осталих један од примарних задатака текуће библиографије је да буде актуелна и да пружи брзу информацију о свим књигама које се појављују у одређеном временском року, непосредно пред објављивање библиографије, а главни задатак ретроспективне библиографије је да буде што исцрпнија у датим оквирима и што студиознија у обради података. Очигледно је да фактор време нема исту улогу.

Празнину у нашој библиографији уочене су давно. Потреба њиховог попуњавања расла је све више са удаљавањем од времена у коме је Стојан Новаковић закључио свој библиографски рад. Неко време, мада само делимично, ту празнину је испуњавао штампани каталог Народне библиотеке (*Каталог Српске народне библиотеке у Београду. Књижевност српска и хрватска Део 1. 1886 и Каталог Народне библиотеке у Београду. 1. Књижевност српска. 1894*). Касније је све мање инструментална преко којих би се могао пратити пораст издавачке делатности, условљен све сложенијим друштвено-политичким односима и динамичним развојем науке, књижевности и привреде. Стога се све више расправља и пише о нужности организованог и систематског рада на библиографији, и то не само у Београду. Тако је у мостарској *Зори* објављен уводни чланак (у броју 7. од 1 јула 1899. године) под насловом *Српска библиографија*. Потписан је псеудоимом *Semper*. У њему је стање наше библиографије подвргнуто веома оштрој критици. Каже се, између осталог: „Ми немамо ни најиримитивнијег инвентара овог нашег малог умног блага. Ми не знамо шта у својој рођењој кућници имамо. Туђе књижевности, то су пошлаци силних издања, и у тој поплави не прође ни једна капљица неонажена, необјављена и неуведена у онај велики зборник свију издања те књижевности у – библиографију“. Предлаже се да једна од наших уснова – Српска краљевска академија, Матица српска или Српска књижевна задруга – „прими на себе договорно овај часни задатак“ како бисмо могли да добијемо „једну потпуну Српску Библиографију свију досадашњих издања и рукописа са тачним напоменама: има ли их у промислу; у кога се поједини егземплари налазе, ако их је нестало по књижарама и – да ли су сасвим ишчезли са лица земље“.

Колики је значај уредништво *Зоре* (уредник је тада био Јован Дучић) придавало овом питању сведочи и следећа напомена: „Молимо сва српска уредништва да овај чланак отштампају или у изводу донесу у интересу саме ствари“.

Чин се и одређени покушаји у којима све виднију улогу узимају водеће научне и културне установе. Ево шта о томе пише Александар Белић у своме извештају објављеном поводом педесетогодишњице рада Српске краљевске академије наука²⁾: „Академија је од почетка свога постанка поклањала много пажње нашој библиографији. Њена је стална жеља била да се рад на нашој библиографији продужи оданде где је

²⁾ *Педесетогодишњица Српске краљевске академије 1886–1906*, Књ. 1, стр. 111.

Ст. Новаковић стао и да се попуни оно што је он урадио у Српском ученом друштву. Писмену понуду Јаше Продаповића и Драгутица Костића од 17. јануара 1900. да се они прихвате тога посла, Академија је оберучке прихватила; али се она разбила о несхватању те потребе Министарства просвете (1900. *Годишњак* 14. 57–58)¹.

Посебно место у овим напорима припада Народној библиотеци у Београду. Закон о Народној библиотеци, усвојен у Народној скупштини 23. јануара 1901. ставља јој у дужност да у што краћем року среди дотадашњу српску библиографију и да сваке године објављује нову библиографију. У Извештају Народне библиотеке за 1902. (*Годишњак Српске краљевске академије наука*, књ. 16) који је поднео управник Љубомир Јовановић стоји: „Да би се пак од сад знало које српске и хрватске књиге излазе и које су раније изашле и да се не би пропуштале прилике да се прибаве, треба израђивати и даље, као што се ове године почело, годишњу српску и хрватску, а у што краћем року израдити потпуну библиографију свих досадашњих књига и једне и друге буквице“. На жалост, Народна библиотека није имала довољно снаге ни могућности да овај задатак изврши. Степњена у неколико неподесних просторија Капетан-Мишиног здања, без довољно кадра и у сталној финансијској оскудици, она је морала да тражи друго решење. О томе пише управник библиотеке Јован Томић у Извештају Народне библиотеке за 1904. годину (*Годишњак Српске краљевске академије наука*, књ. 18, стр. 199–200): „Да би се пак и рад на библиографији наставио, а по могућности да би добио и веће размере, учинем је договор са професором српске књижевности на Великој школи г. Павлом Поповићем, да ученици Српског семинара на Великој школи изврше прво допуне ранијим библиографијама и попуне празнине, а потом да наставе библиографију последњег времена. При том раду управа Нар. библиотеке радницима на библиографији ставља на расположење сва средства којима она располаже и готова је да им набави и других средстава потребних за рад“. Акција је по свој прилици добро кренула. Прикупиена је и обрађивана грађа за период 1868–1905. Овај рад прекинули су ратови 1912–1918. Њихове последице по српску библиографију биле су поразне. Иако је грађа сачувана, мада није извесно да ли у целости или само делимично², рад никада није настављен. Тако је стицајем неповољних околности пропао најозбиљнији покушај да се стање српске ретроспективне библиографије среди и достигне савремени ниво.

Период између два рата био је један од најтежих у историји Народне библиотеке, што се одразило, природно, и на рад на ретроспективној библиографији. Из првог светског рата Народна библиотека је изашла без своје зграде, без инвентара и каталога, са растуреним, а делом уништеним и опљачканим фондовима. Требало је решити основне егзистенцијалне проблеме, а затим приступити и библиографском раду. Због актуелности и у складу са могућностима, почело се са израдом текућих годишњих библиографија од 1928. године. Српска краљевска академија наука, у оквиру својих посебних издања, издала је *Библиографски годишњак* за 1933. годину, а Народна библиотека у своме *Гласнику* – за 1940. годину. Сачуван је и рукопис за 1934. годину у Архиву Српске академије наука и уметности. Остали рукописи су ишчезли са Народном библиотеком у пожару 6. априла 1941. Мисао о потреби израде ретроспективне библиографије била је, међутим, стално присутна у Народној библиотеци и не само у њој. Она је нарочито истицана на скуповима Друштва југословенских библиотекара, које је основано 1930. године са седиштем у Београду. На жалост, практичних резултата није било.

¹ Данас се налази у Народној библиотеци Србије и чува се у Библиографском одељењу.

Тек после другог светског рата остварени су услови за одговарајуће и трајно решење проблема израде општих библиографија. Приступило се одмах, што је и разумљиво, изради текуће библиографије Југославије. *Југословенску библиографију* од 1946. до 1949. године годишње је издавала Дирекција за информације Владе ФНРЈ. Оснивањем Југословенског библиографског института крајем 1949. године, проблем израде текуће библиографије је коначно решен. Преостало је да се реши и питање израде ретроспективне библиографије.

На непосредну иницијативу Друштва библиотекара Србије, Савет за науку и културу Србије донео је 19. јула 1954. године одлуку о формирању Републичке комисије за израду Српске ретроспективне библиографије. У Комисију су именовани: за председника др Борислав Т. Благојевић, професор Универзитета у Београду, а за чланове – др Душан Милачић, управник Народне библиотеке НР Србије, Миллица Продановић, управник Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“, Милутин А. Иванушић, директор Библиографског института ФНРЈ, Смиља Мишић, управник Централне библиотеке Српске академије наука, Драги Миленковић, народни посланик и публициста и Едип Хасанагић, управник Државног архива НР Србије. За секретара Комисија је изабрала Јерemiју Митровића, библиотекара Народне библиотеке. Од јула до октобра 1954. постављене су основне смернице рада и извршена периодизација према којој би Српска ретроспективна библиографија по хронологији била подељена на четири дела: I. од прве штампане књиге 1494. до краја 17. века, II. 18. век, III. 1801–1867. и IV. 1868–1944. Одлучено је да се најпре приступи обради књига из последњег периода, што је и разумљиво с обзиром да тај период готово уопште није библиографски покривен. Комисија је припремила правила за библиографску обраду књига, као и остала потребна упутства.

Рад је почео 1. октобра 1954. године у Народној библиотеци НР Србије. Све послове обављали су хонорарни сарадници до 20. септембра 1955. године, под непосредним руководством Комисије. После тога, руковођење пословима преузео је Милен Николић, први сарадник у сталном радном односу.

У погледу критеријума за одређивање опсега библиографије Комисија се определила за једну варијанту територијалног критеријума комбинованог делимично са националним. Према њима, Српска ретроспективна библиографија требало би да обухвати:

- а) све књиге штампане на територији Народне републике Србије без обзира на језик, писмо или национално порекло аутора;
- б) све књиге аутора српскога порекла штампане ван граница Југославије без обзира на језик;
- в) све књиге штампане ван граница Југославије на српскохрватском језику без обзира на национално порекло аутора;
- г) сва издања Српске академије наука и уметности и Српске књижевне задруге штампана на територији неке наше друге републике;
- д) издања „Народног дела“ штампана у Загребу;
- ђ) издања издавача из Србије штампана у штампарији „Ново доба“ у Вуковару од 1918. до 1930. године.

Што се тиче осталих српских књига штампаних у Југославији и ван граница Србије, одлуку је требало донети накнадно, пошто се одреди начелан став по питању међусобних односа свих наших републичких ретроспективних библиографија. У том циљу Комисија је организовала 8. фебруара 1955. године у Београду састанак са представницима осталих република и савезних установа заинтересованих за проблеме ретроспективних библиографија. Исте године слични састанци одржани су у Загребу (8. маја) и Љубљани (12. децембра). На њима је постигнута сагласност о потреби

израде заједничке југословенске библиографије на основу шест републичких. Ова сагласност је мотивисана не само аргументима рационализације него и онима политичке природе. Том приликом је истакнуто да Југославија, као заједница равноправних народа блиских по језику и култури, треба да има и заједничку библиографију. Тако се у њој не губи ништа од онога што је поједини народ допринео тој заједници. За такву библиографију говоре и тенденције нашег даљег развоја, док постоји опасност да би националне библиографије могле да буду сменат разједињавања и подгрејавања разних национализма. Прихваћена је и препорука за максимално усаглашавање правила библиографске обраде. Републичка комисија за израду Српске ретроспективне библиографије, имајући у виду све наведене моменте, определила се 1955. за јединствену југословенску ретроспективну библиографију. Због тога је одустала од примене колективног аутора и стручног распореда грађе по УДК и прихватила абecedни распоред по презименима аутора, односно насловима анонимних дела. Међутим, представници Хрватске и Словеније остали су на становишту да треба радити националне библиографије, не игнорирајући потребу и могућност израде и опште југословенске библиографије на бази посебних, националних. Такав став мотивисан је аргументима да само ретроспективна библиографија одражава све што су створили припадници једног народа, те отуда има научно-документарни карактер и представља допуну националне културе. Уз то, подвучена је и чињеница да се на оваквим библиографијама ради у Хрватској још од 1941. а у Словенији од 1951. године.

Комисија за израду Ретроспективне библиографије организовала је рад у духу поменутих закључака, примењујући територијални принцип са наведеним одступањима. До 20. јуна 1960. године прегледани су и обрађени фондови следећих библиотека: Народне библиотеке НР Србије (изузев посебних фондова и фонда књига на језицима народности), Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“, Централне библиотеке САНУ и Библиотеке Правног факултета у Београду. Библиографски је обрађено око 57.000 књига.

Пошто је 20. јуна 1960. године Савет за културу НР Србије расформирао Комисију, њене задатке преузела је Народна библиотека НР Србије, односно њено Библиографско одељење. Библиографско одељење је наставило рад на истим принципима који су примењивани и раније. Изузетак је направљен само у односу на музикалије, које су обрађиване и онда када су штампане на територији других република, уколико је аутор односно издавач из Србије. Ово је учињено само зато што за неке републичке библиографије уопште није предвиђена обрада ове врсте публикација.

У циљу убрзавања рада на библиографији Народна библиотека НР Србије, поред Милена Николића, ангажује још једног библиографа – Миодрага Живанова од 10. новембра 1960. а од 1. јануара 1964. још два: Ксенију Лазић и Јелену Јелић. До краја 1969. потражени су и обрађени фондови следећих библиотека: *У Београду* – посебни фондови (музикалије, стара и ретка књига, албуми, Библиотека-легат Тихомира Ђорђевића) и фонд књига на језицима народности Југославије у Народној библиотеци СР Србије, Централне библиотеке ЈНА, Библиотеке Српске православне патријаршије, Библиотеке Економског факултета, Библиотеке Семинара за југословенску књижевност, Библиотеке Семинара за српскохрватски језик, Библиотеке Државног архива СР Србије, Библиотеке Историјског архива Београда, Библиотеке Музичке академије и Библиотеке Музиколошког института САНУ; у *Загребу* – Националне и свучилишне библиотеке Хрватске, Библиотеке Музичке академије и Библиотеке Радио-Загреб; у *Новом Саду* – Библиотеке Матице српске; у *Суботици* –

Градске библиотеке, Библиотеке Историјског архива и Библиотеке Православне црквене општине; у *Сомбору* – Градске библиотеке, Библиотеке Историјског архива, Библиотеке Педагошког завода, Библиотеке Учитељске школе и Библиотеке гимназије; у *Сенти* – Градске библиотеке, Библиотеке Историјског архива и Библиотеке Музеја града; у *Бечеју* – Општинске библиотеке, Библиотеке Историјског архива, Библиотеке Музеја и Библиотеке Српске православне црквене општине; у *Бачком Петровцу* – Општинске библиотеке; у *Шиду* – Општинске библиотеке; у *Сремској Митровици* – Градске библиотеке, Библиотеке Историјског архива, Библиотеке Музеја града и Библиотеке гимназије; у *Сремским Карловцима* – Општинске библиотеке, Библиотеке Историјског архива, Библиотеке Музеја, Библиотеке Архива САНУ и приватне библиотеке Сергија Јовановића и породице Петровић; у *Инђији* – приватне библиотеке др Георгија Михаиловића; у *Панчеву* – Градске библиотеке и Библиотеке Српске православне црквене општине; у *Вршцу* – Градске библиотеке; у *Белој Цркви* – Градске библиотеке, Библиотеке Историјског архива, Библиотеке Музеја; у *Кикинди* – Градске библиотеке, Библиотеке Историјског архива и Библиотеке Музеја; у *Зрењанину* – Градске библиотеке и Библиотеке Историјског архива; у *Шапцу* – Градске библиотеке и Библиотеке Историјског архива; у *Вишеву* – Градске библиотеке и Библиотеке Историјског архива; у *Смедереву* – Градске библиотеке; у *Крагујевцу* – Градске библиотеке, Библиотеке Историјског архива и Библиотеке Музеја; у *Нишу* – Градске библиотеке, Библиотеке Историјског архива, Библиотеке Српске православне црквене општине и Библиотеке владике Јована Илића; у *Пироту* – Градске библиотеке, Библиотеке Историјског архива и Библиотеке Музеја. У исто време обављена су истраживања у следним библиотекама у иностранству: у *Чехословачкој* – *Праг*: Словенске библиотеке, Народне библиотеке и Универзитетске библиотеке; *Крисицава*: Универзитетске библиотеке. Започет је рад у Националној библиотеци Француске и Мађарској националној библиотеци „Сечењи“.

За ово време пронађено је и обрађено око 27.000 нових библиографских јединица. Неке послове обављали су повремено, и то само до краја 1963. године, и спољни сарадници. Од 1. јануара 1964. до 1. јуна 1969. све послове обављала су само 4 библиографа Библиографског одељења Народне библиотеке СР Србије.

У међувремену збиле су се извесне промене у раду на ретроспективним библиографијама и у другим републикама. Поред Хрватске и Словеније, које су од почетка рада примењивале комбиновани национални и територијални критеријум за одређивање опсега ретроспективне библиографије, ове критеријуме прихватиле су накнадно и Македонија и Босна и Херцеговина, мада је у овој последњој рад био обустављен. Због недостатка материјалних средстава рад у Црној Гори још није био започет. Имајући у виду такву ситуацију, као и изражене сумње да ће библиографија заснована само на територијалном принципу моћи да удовољи свим захтевима наше науке, Народна библиотека СР Србије је организовала научно-консултативни скуп 17. новембра 1969. године, на коме су разматрана најважнија питања у вези са даљим радом на Српској ретроспективној библиографији. Поред радника Народне библиотеке, скупу је присуствовало и неколико истакутих научних радника чланова Српске академије наука и уметности и професора Београдског универзитета. На скупу је, после разматрања предности и једног и другог критеријума, изражено мишљење да би требало прихватити шири комбиновани територијално-национални критеријум. Јер само у таквом опсегу Српска ретроспективна библиографија би обухватила све српске књиге без обзира где су штампане и само тако могли бисмо да добијемо јединствени критеријум и за раније периоде, које би, примењујући територијални критеријум, било немогућно обрадити. Мишљење

овога скупа помогло је Савету Народне библиотеке да, на својој седници одржаној 27. фебруара 1970. године, коначно усвоји комбиновани територијално-национални критеријум за израду Српске ретроспективне библиографије. Таква одлука изражена је и у формулацији задатака Библиографског одељења у *Програму развоја Народне библиотеке СР Србије за период 1970–1980*, који је разматран и прихваћен на заједничкој седници Културно-просветног већа Скупштине СР Србије и Савета Народне библиотеке, одржаној 20. маја 1970. године.

Почев од 1970. године, рад на изради Српске ретроспективне библиографије настављен је на основу примене нових, проширених критеријума. Поново су истражени сви фондови Народне библиотеке СР Србије, Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“, Централне библиотеке ЈНА, Патријаршијске библиотеке у Београду и Библиотеке Матице српске у Новом Саду; по први пут су истражени и фондови Библиотеке Народне банке СФРЈ, Библиотеке Народне банке СР Србије, Библиотеке Историјског института САНУ, Библиотеке Педагошког музеја града Београда, Библиотеке Железничког музеја и Библиотеке Института за савремену историју у Београду, затим Народне илн универзитетне књижнице у Љубљани, Народне и универзитетске библиотеке „Климент Охридски“ у Скопљу, Библиотеке Српског културног друштва „Просвјета“ у оквиру Народне библиотеке Босне и Херцеговине и Библиотеке Земаљског музеја у Сарајеву, Наушне библиотеке и Библиотеке Историјског архива у Задру, Библиотеке Српске православне црквене општине у Шибенику и Библиотеке манастира Св. Арханђела у Крки. У иностранству су истражени фондови следећих библиотека: у *Мађарској* – Националне библиотеке „Сечењи“ у Будимпешти и Библиотеке Српске православне епархије будимске у Сент-Андреји; у *Бугарској* – у *Софији*: Народне библиотеке „Ђирило и Методије“, у *Пловдиву*: Народне библиотеке „Иван Вазов“; у *Румунији* – у *Букурешту*: Националне библиотеке, Библиотеке Румунске академије наука и Универзитетске библиотеке, у *Јашу*: Универзитетске библиотеке; у *Пољској* – у *Варшави*: Народне библиотеке; у *Аустрији* – у *Бечу*: Библиотеке Словенског института, Библиотеке Министарства спољних послова и Конзуларне библиотеке, у оквиру Библиотеке Државног архива Аустрије; у *СССР-у* – у *Лењинграду*: Библиотеке „Салтиков-Шчедрин“ и у *Грчкој* – Библиотеке манастира Хиландара. У назначеном раздобљу обрађено је близу 21.000 књига. Овако обимне послове било је могућно обавити захваљујући томс што је Народна библиотека СР Србије од 1. јуна 1969. поступно повећавала број радника у Библиографском одељењу, тако да их сада има укупно 13. Тако је од 1. октобра 1954. када је започет рад на изради Српске ретроспективне библиографије, па до половине 1988. године, обрађено укупно око 108.000 књига. Истражени су фондови 112 библиотека, од тога у Србији 78 (Београд 20, Србија са Војводином 58), у Хрватској 7, Босни и Херцеговини 3, Македонији 1 и Словенији 1, и у иностранству 19 (ЧССР 4, Бугарска 2, Грчка 1, Румунија 4, Мађарска 2, Аустрија 3, Италија 1, Пољска 1, СССР 1, Швајцарска 1 и Француска 1 – делимично). Трeba, дакако, рећи да је било нужно прегледати преко 10 милиона каталошких листића и библиографских јединица у штампаним изворима како би се до тих књига дошло. То је био и далеко највећи и најтежи део посла. Јасно је да он није, нити је могао бити, до краја завршен и да ће баш због историјских услова у којима је наша књига настајала и њене неповољне судбине бити неопходно да се још много труда и времена уложи како би се открило и библиографски обрадио све што се у нашој земљи, а и ван ње сачувало.

После више од три деценије мукотрпног, али континуираног рада на ретроспективној библиографији српске књиге, Народна библиотека Србије је у могућности да приступи и њеном објављивању. Ова библиографија обухвата период 1868–1944. и тиме попуњава празнину која се од појаве *Српске библиографије...* Стојана Новаковића до данас најснажније осећа. Истовремено, она представља саставни део опште Српске ретроспективне библиографије, која би, у хронолошком распону од пет векова, пружила најпотпунију документацију о животу и стваралаштву српскога народа уопште и народности Србије на овом простору.

Слабевена исцрпним научним апаратом и рађена искључиво *de visu*, *Српски библиографија. Књиге 1868–1944*, представља поуздав извор података о највећем броју књига из тога раздобља. Она пружа научним истраживачима обиље нових података као што су: разрешења шифара, иницијала, непотпуних имена, псеудонима и анонима; затим имена, односно називи издавача и године издања за многе публикације на којима то вије назначено и најзад утврђени наслови оригинала за највећи број преведених дела.

Потпуност ове библиографије износи, према процени, између 80 и 90 процената. Међутим, попуњавање постојећих празнина вршиће се и даље током припремања грађе за публикавање, а самим објављивањем пружиће се могућност најширем кругу заинтересованих да у томе учествују. Приређивачи ове библиографије и Народна библиотека Србије управо апелују на све познаваоце и љубитеље наше књиге да помогну у изналажењу нове грађе и тиме допринесу да ова библиографија буде још потпунија, а самим тим и вреднија. И најзад, уколико на стр. IX, због недостатка документације, нису наведена имена свих сарадника на овој библиографији, Уређивачки одбор ће настојати да се појаве у следећим књигама.

Капитално дело наше културе, *Српска библиографија* је уједно и део опште културе јер, иако својеврсно огледало стваралаштва српскога народа и народности СР Србије, она открива и меру удела иностраних стваралаца у нашој, односно наших стваралаца у општој култури човечанства.

Миодраг ЖИВАНОВ